

АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

В умовах реформування економічної системи на ринкових засадах валютний фактор набуває визначального значення з огляду на специфіку відносин між учасниками відтворювального процесу. Банкам, як уповноваженим суб'єктам валютних відносин, належить провідна роль у здійсненні операцій з валютними цінностями.

Водночас визначальна роль банків у валютній сфері диктує особливі вимоги до формування і подання інформації про результати діяльності, що забезпечується системою бухгалтерського обліку й аналізу. Стосовно банківських валютних операцій ця система повинна надавати необхідну інформацію для регулювання валютної діяльності, планування та стратегії, раціонального використання ресурсів, усунення елементів суб'єктивності в процесі підготовки і прийняття управлінських рішень. «Питання якості управлінських рішень, — пише О. Б. Ширинська, — виливається в питання якості роботи інформаційно-аналітичної служби банку» [1]. Такий підхід спрямований на оцінку організаційно-технічного аспекту аналізу банку. На противагу наведеному зосередимо увагу на методичних основах аналізу валютних операцій банку. Дослідження економічної літератури з питань аналізу банківської діяльності дало вагомі аргументи для наступних узагальнень. Більшість авторів не виокремлюють валютних операцій банку [2, 3, 4], інші — обмежуються аналізом окремих видів обмінних операцій [5, 6]. Зокрема, Р. І. Тиркало, З. І. Щибиволок [4] звертаються до аналізу валютних операцій лише визначаючи коефіцієнти потенціалу та ділової активності банку шляхом уточнення валютної складової. І. А. Єфремов поставив задачу «впорядкування інформації з обліку, аналізу і контролю валютних операцій в комерційних банках» і намагається дати «практичні рекомендації стосовно обліку й аналізу операцій з іноземною валютою» [7]. Проте, ознайомившись з змістом даної праці, констатуємо декларативний характер наведених висловлювань автора. В основі аналізу валютних операцій, на думку Л. Г. Батракової, лежить «вивчення типів обмінних курсів та порядку їх регулювання; оцінка змін валютних курсів; виявлення факторів, які впливають на обмінний курс» [8]. Цієї точки зору дотримується і професор А. Д. Шеремет [9]. Такий підхід до аналізу збіднює

проблематику об'єкта дослідження, обмежуючи його валютним курсом.

З огляду на ці обставини актуальною стає проблема трансформації аналізу банківської діяльності з урахуванням валютного фактора та вироблення методики комплексного аналізу операцій банку з валютними цінностями. Насамперед конкретизація мети аналізу валютних операцій банку вбачається в оцінці впливу валютного фактора на активи і пасиви банку, отже і на фінансовий результат. Досягнення цієї мети повинно базуватися на розмежуванні зовнішнього і внутрішнього середовища. Як переконливо доводить Т. Корнієнко [10], можливості вітчизняних банків щодо управління і планування власної діяльності зумовлені насамперед зовнішнім середовищем, що визначається загальною оцінкою стану країни через велику кількість факторів: політичних, економічних, соціальних, криміногенних, природних стихійних лих тощо, які в українській практиці характеризуються високою нестабільністю. Ступінь впливу зовнішнього середовища на діяльність банку визначається через питому вагу кожного фактора. Внутрібанківський аналіз валютних операцій доцільно розпочинати з оцінки організаційних аспектів здійснення валютних операцій. В межах даного підходу слід дослідити: види валютних операцій, на які банк має ліцензію НБУ; кількість підрозділів банку, які здійснюють валютні операції, та наявність зарубіжних підрозділів; систему кореспондентських відносин в розрізі резидентів та нерезидентів.

Наступний крок передбачає аналіз балансу та позабалансових статей, де зафіксовані залишки в іноземних валютах. Основні напрямки аналізу балансу достатньо аргументовано сформульовані провідними банкірами-практиками і полягають в оцінці:

- джерел формування валютних ресурсів;
- напрямків розміщення валютних ресурсів;
- рівня миттєвої або загальної ліквідності за окремими видами валют;
- формування спеціальних резервів;
- відкритих валютних позицій;
- наявності на позабалансових рахунках термінових угод, наданих гарантій та ін. [11].

В загальному вигляді підходи щодо аналізу валютної складової балансу мають спільні риси з аналізом в національній валюті. Проте слід зважити на важливу принципову відмінність, яка пов'язана зі специфікою валютних операцій. Так, високі темпи приросту величини гривневого еквівалента активів в іноземних

валютах не завжди свідчать про збільшення обсягів валютних операцій банку. Приріст валютних активів міг бути досягнутий тривалою девальвацією національної валюти. З огляду на ці аргументи Н. Б. Литвин [12] пропонує аналізувати вплив означених факторів за допомогою таких формул:

$$\begin{aligned}\Delta E_A &= \sum_{i=1}^n (A_{i1} - A_{i0}) \cdot r_{i0}, & \Delta E_L &= \sum_{i=1}^n (L_{i1} - L_{i0}) \cdot r_{i0}, \\ \Delta E_{RA} &= \sum_{i=1}^n (r_{i1} - r_{i0}) \cdot A_{i0}, & \Delta E_{RL} &= \sum_{i=1}^n (r_{i1} - r_{i0}) \cdot L_{i0},\end{aligned}$$

де $\Delta E_A (\Delta E_R)$ — вплив змін абсолютних величин активів (зобов'язань) в іноземних валютах і банківських металах на загальну величину гривневого еквівалента валютних активів (зобов'язань);

$\Delta E_{RA} (\Delta E_{RL})$ — вплив змін офіційного курсу гривні щодо іноземних валют або банківських металів на загальну величину гривневого еквівалента відповідно валютних активів і зобов'язань;

$A_{i1}, A_{i0} (L_{i1}, L_{i0})$ — величина активу (зобов'язань) в i -й іноземній валюті або i -го виду банківського металу на певну дату відповідно звітного та базового періодів;

r_1, r_0 — офіційний курс гривні щодо i -ї валюти або i -го виду банківського металу на певну дату відповідно звітного і базового періодів.

Процес аналізу доцільно здійснювати на декількох рівнях, що відрізняються глибиною дослідження, тобто ступенем загальної об'єкта дослідження — від загального до поодинокого. Водночас означені підходи до аналізу валютних операцій слід реалізовувати в розрізі окремих видів валют. Цікавою видається пропозиція щодо аналізу показників розміру і структури валютних операцій за двома напрямками: одночасно з аналогічними показниками операцій в національній валюті як частину загальних показників фінансового стану банку і окремо за валютними операціями [13]. Зрозуміло, що за розміром і структурою операцій в національній та іноземній валютах можуть суттєво відрізнятись, проте ефективність виконання аналогічних операцій в різних валютах може стати критерієм обрання оптимальної стратегії управління банківськими ресурсами.

Для аналізу активних валютних операцій може бути використана методика, запропонована професором Л.Р. Смирною [6], що базується на дослідженні видів валютних операцій. Водночас,

в ході аналізу неминуче стикаємося в з проблемою розподілу валютних операцій на пріоритетні, необхідні для формування загальної структури операцій, і другорядні, які не відіграють ключової ролі в оцінці операцій з валютою. Проте, як зазначає сам автор, дана методика не застосовується для термінових валютних операцій без поставки базового активу, що зумовлено відсутністю обміну валют, а за балансовими рахунками відбувається лише рух коштів на величину отриманої або сплаченої премії (варіаційної маржі). До того ж, аналіз валютних операцій обмежується зміною курсу іноземної валюти в часі.

Після аналізу активів та зобов'язань в іноземній валюті Н.Б. Литвин [12] рекомендує зіставляти взаємозв'язані статті активу і пасиву, на яких зафіксовано залишки в іноземних валютах, та розраховувати нетто-позицію за кожною групою парних статей, що дозволить оцінити напрями використання різних видів залучених валютних ресурсів, а також визначити, за рахунок яких видів валютних ресурсів здійснювалось їх розміщення в ті чи інші активи.

Аналізуючи валютні операції банку слід зважати на те, що вони підпадають під дію валютного ризику. Особливості валютного ризику, на думку колективу авторів під редакцією професора Ф.Ф. Бутинця, А. М. Герасимовича полягають в тому, що:

- валютний ризик не існує для операцій в національній валюті;
- рівень валютного ризику розраховується лише для строкових операцій;
- рівень валютного ризику розраховується як для активів, так і для зобов'язань банку. Для активів валютний ризик коригується на кредитний, для зобов'язань — на ризик ліквідності [12].

Дослідження економічної літератури з питань аналізу дало вагомі аргументи для таких тверджень. Аналітичні аспекти валютних операцій обмежуються констатацією існування валютного ризику [2, 8, 9, 15] та описом методів його усунення. Водночас оцінка розміру ризику та ефективності методів управління ним не проводиться.

Джерелом аналізу валютного ризику є валютна позиція. В зв'язку з тим, що процес управління валютною позицією являє собою складний, багатоступеневий процес, для більшої повноти аналізу даний блок банківського механізму найбільш доцільно розглядати з точки зору трьох основних рівнів: макрорівень, що передбачає регулятивні заходи центрального банку по встановленню відповідних нормативів; мідрівень, який поля-

гає у реалізації загальнобанківської стратегії управління валютною позицією, та мікрорівень, що здійсниться в межах дилерських позицій.

У межах загального підходу до управління валютним ризиком банк вирішує певні завдання, які можна звести до стабілізації прибутку від валютних операцій при дотриманні економічних нормативів контролю валютної позиції. Реалізація означених підходів повинна базуватися на прогнозуванні змін валютного курсу та їх впливу на доходність і витратність операцій.

Мікрорівневий аспект полягає в розробці внутрішніх лімітів відкритих позицій виходячи з допустимого рівня ризику для філій та дилерів на основі загальнобанківських лімітів, і можливий за умови адекватної оцінки валютної позиції, що тісно пов'язана із системою обліку валютних операцій. На цьому рівні дані аналізу повинні забезпечити:

- оцінку структури поточних операцій ринку в режимі реального часу;
- виявлення відповідності здійсненої операції вимогам лімітної політики банку за видами операцій і контрагентами;
- оперативне втручання в операції за певним фінансовим інструментом з метою своєчасного запобігання можливим втратам банку, спричиненим несприятливою динамікою поточного ринку [11].

Логічність переходу від загального до конкретного зумовлює дослідження структури і динаміки валютної позиції за видами валют. Урешті, аналіз фінансових результатів банку в сфері валютних операцій доцільно здійснювати шляхом оцінки динаміки і структури доходів і витрат, визначення фінансових результатів і дослідження факторів впливу на прибутковість банку за операціями з іноземною валютою. Заключним етапом є оцінка виявлених резервів підвищення ефективності та вироблення заходів для їх мобілізації.

Підсумовуючи вищенаведене зауважимо, що сучасні умови управління викликають не тільки розширення кола об'єктів аналізу, змінюється характер аналітичних розрахунків, розширюється зона діагностики. Водночас впровадження в облікову систему банків принципів МСБО та зміна підходів до подання звітності дало можливість оперативно отримувати деталізовану інформацію для аналізу банківської діяльності.

Література

1. *Ширинская Е. Б., Пономарева Н. А., Купчинский В. А.* Финансово-аналитическая служба в банке: Практик. Пособие. — М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. — 144 с.
2. *Кочетков В. Н.* Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладной аспект: Монография. — К.: МАУП, 1999. — 192 с.
3. *Панова Г. С.* Анализ финансового состояния коммерческого банка. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 272 с.
4. *Тиркало Р. І., Щибиволок З. І.* Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг: Навч. Посібник. — К.: Слобожанщина, 1999. — 236 с.
5. *Нидеккер Г. Л., Стратоников И. В., Суслов С. В.* Анализ эффективности валютно-обменных операций банка. — М.: Русская деловая литература, 1996. — 256 с.
6. *Смирнова Л. Р.* Анализ операций банка на внутреннем валютном рынке // Бух. учет в кредитных организациях. — 2001. — № 6 — С. 30—50.
7. *Ефремов И. А.* Учет и анализ валютных операций в коммерческих банках. — М.: «Принтлайн», 1995 — 216 с.
8. *Батракова Л. Г.* Экономический анализ деятельности коммерческого банка: Учеб. для вузов. М.: Изд. корпорация «Логос», 1998. — 344 с.
9. *Шеремет А. Д.* Финансовый анализ в коммерческом банке/ А.Д. Шеремет, Г. Н. Щербакова. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 256 с.
10. *Корнієнко Т.* Стратегічне управління активами і пасивами комерційного банку в умовах перехідної економіки//Вісник НБУ. — 2001. — № 10 — С. 14—17.
11. Проблемы организации финансово-аналитической службы в коммерческом банке; Материалы семинара 16 ноября 2000 г. — М.: МАКС Пресс, 2000. — 156 с.
12. *Литвин Н. Б.* Облік і аналіз валютних операцій комерційних банків України: Автореф. дис...к.е.н.: 08.06.04/ТАНГ.— Тернопіль, 2000. — 20 с.
13. *Черкасов В. Е.* Банковские операции: финансовый анализ. — М.: Консалт банкир, 2001. — 288 с.
14. Аналіз діяльності комерційного банку/кол. Авт.: М.Д. Алексеєнко, В.С. Білошапка, О.Ю. Большакова та ін.; Ф.Ф. Бутинця, А.М. Герасимовича; КНЕУ; КНТЕУ— Житомир: Рута, 2001. — 384 с.
15. *Митрофанов Г. В.* Аналіз діяльності банку: Навч. посібник для студ. Торг.-ек. вищих закл. освіти / КДТЕУ. — К., 1999. — 152 с.